

## MÉLYSÉG ÉS BEFEJEZÉS

*Rakovszky Zsuzsa: Boldog vég*

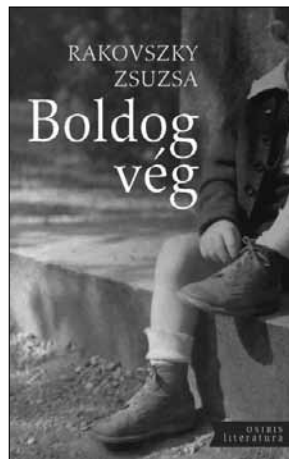
Rakovszky Zsuzsa nagy költő, korunk egyik legjelentősebb költője. Afelől sincs kétség, hogy prózaíróként is jelentős: felejthetetlen *A kígyó árnyéka* (2002) csodálatos nyelve, és azóta is számos érdekes, kiváló regényt és novellát írt. Talán nincs a legfontosabb prózaírók sorában, azt sem állíthatjuk, hogy írásmódja azonnal felismerhető, jellegzetes volna – de minden kötete figyelmet érdemel.

És elég magasra tette a lécet: ha a következőkben kétségek, fenntartások fogalmazódnak meg, az elsősorban ezért van.

Rakovszky prózája ugyanakkor olyan szinten van, hogy bizonyos kifogások elő sem kerülhetnek – sehol egy stiláris kibicsaklás vagy melléfogás, sehol egy ügyetlen párbeszéd, a nézőpontok következetlensége, zúrzavar az időrendben, a szólamokban, a cselekményvezetésben, nincs kioktató szerzői hang, se szentimentalizmus, se szépelgés. Gáncstalan próza, kiváló történetmesélés – mert Rakovszky annyiban feltétlenül „klasszikus”, hogy nem mond le a novella olyan attribútumairól, mint az alak, a történet, a helyszín, a párbeszéd.

Ha valami mégis hiányérzetet kelt – az mindig más. És nem biztos, hogy ezek összefonódnak, vagy megtalálható valami közös bennük. Érdemes tehát – ha nem is sorrendben – áttekinteni az írásokat.

A *Szerelem* című – elég körülményes, lassú, olykor kicsit unalmas – novella egy sor kérdést vet föl. Az elbeszélőről feltűnően keveset tudunk meg – még azt sem, hogy egyáltalán mi a foglalkozása, mit tanult, mivel tölti a napjait; ez annak fényében érdekes hiány, hogy kedveséről, későbbi feleségéről bőszéggel, részletesen informál. És egyébként is: az elbeszélő mintha megbízhatatlan volna – ez régi, bevált fogása minden narrációnak, de itt ennek különös formája valósul meg. Minden szava hihető, nem hazudik (önmagának sem) – csak éppen sehogyan nem állnak össze a részletek. Nem a tényekkel, hanem az érzésekkel, a tényekhez történő viszonyulással van baj, azok nem illenek össze. Végül is: nem ismerjük ki magunkat ezen az emberen. Egyszer ingerülten utasítja el a boldogságra vonatkozó kérdést – később meg, nem is egyszer, ő hozza fel, komolyan elmélázva rajta. Elégedetlen még azzal is, amikor harmonikus és *boldog* a szexuális élete – de amikor mindez megváltozik, egy szót sem fecsérelni arra, mi lehet ennek az oka. Örületesen féltékeny a párjára, és nagyon félti is őt – ugyanakkor (már-már gyilkos) indulatok feszítik. A novella végére egész leltárát kapjuk két ember egymáshoz fűződő érzelmi viszonyának, a sok kis (össze nem illő) foltból kibontakozik egy tarka, zagyva, nehezen felfogható képlet – csak épp a szerelem (a novella címe) mintha nem volna



Osiris Kiadó  
Budapest, 2020  
248 oldal, 3480 Ft

sehol. Az odaadás, a teljes elfogadás, az erős vonzalom – mindaz, amit a szerelem kvintesszenciájának gondolunk –, az hiányzik.

Így tehát van valami ironikus a novellában – nemcsak a cím és a novella közötti feszültség miatt, hanem a zűrzavaros katalógus önmagában is groteszk hatást tesz. De amit így nyerünk a révén, elveszítjük a vámon – valamiképpen kétdimenziós képet, és nem háromdimenziós, körüljárható látványt kapunk: semmiféle kulcsot nem kap az olvasó, hogy a szereplők motívumait, viselkedésük mozgatórugóit, hátterét, okaikat, indokaikat, hátterét meglássa. Bizonyos értelemben torzkép, mert meg van fosztva a perspektívától; azért lehet benne valami halványan mulatságos, mert csak az egymásutániságot és egymásmellettséget tudjuk érzékelni, a mozgások-elmozdulások magyarázatlanok, csaknem értelmetlenek maradnak. Mondhatjuk azt, hogy épp ez az értelmezés, a cselekedetek átláthatatlanságának, összevisszaságának tapasztalata, a tanácstalanul széttárt kéz volna a novella lényege – mégis hiányzik az olvasónak, hogy ezt *önmaga* élje át: a hiányokkal, elhallgatással, egysíkúsággal túlságosan erősen ráségit erre az írás szövege.

Még inkább karikatúra-szerű – ugyanakkor mulatságosnak cseppet sem nevezhető – az *Égő sűn* című írás. Itt szinte mást sem tudunk meg a főhősökről, mint ami közhelyszerű, előre könnyedén kitalálható – ugyan nem a viccelődésig eltúlozva, de teljesen egyirányúan. Krisz, akiben mintha összegyűjtve megvolna a zöld, az elesettekre odafigyelő, feminista és alternatív közösségi aktivista, harcos, kemény, de érzékeny nő, aki a kommunikációs problémákat érzékeli, még ha tehetetlen is velük szemben; és barátja (nem tudjuk, társa-e, szeretője-e), Ábel, aki mindenben alkalmazkodik Kriszhez, neki akar megfelelni, hozzá idomul minden megnyilvánulásában. Két sematikus figura, akikből nemcsak az önreflexió hiányzik, hanem maga a hétköznapiság is, mindaz, ami túlmegy a fennkölt eszmékhez fűzhető cselekvéseken. Mozgalmárok. Érzéseik csak nyomokban, és alárendelten – ha mégis, akkor kizárólag Ábel tudatában, aki bármit megtenne, hogy Krisz kedvében járjon. Az olvasó ismét úgy érzi, hogy beleszorul ebbe az egysíkúságba: nem körüljárható, sokrétű, titkokkal és váratlan fordulatokkal teli emberekkel, hanem sémákkal szembesül, amelyeket kinevethet ugyan, beazonosíthatja az ismerős magatartásformákat, akár el is szomorodhat az ilyen kiszámítható, megrögzött, előre lefektetett síneken futó életek láttán – de nem marad sok értelmezni-, boncolgatni- és kételkednivalója. A hatás ezért nagyon is mulandó, a szöveg felejthető, hamar elpukkan.

Egészen más a *Piroska* problémája. Kiváló novella, az olvasó mégsem maradéktalanul elégedett. Magja egy hihetetlenül erős, megrázó erejű figura, Piroska: az ötvenes évek derekán házvezetőnőnek és gyerekfelügyelőnek kénytelen felvenni őt Tamás özvegyen maradt édesanyja – kimondatlanul, de bizonyosan az ÁVO nyomására. Attól fogva Piroska együtt él a kis családdal, mindenbe beleszól, alakítja a mindennapokat, és „nevelő” Tamást: irányítja, korlátozza, minden pillanatát durván meghatározza, elviselhetetlen súllyal nehezedik rá és az egész családra. (Nyilvánvalóan jelent is róluk, tőle függ, hogy Tamás anyja továbbra is dolgozhat-e külföldi követségi munkahelyén.)

Rémületes és tipikus alak Piroska: megtettesíti mindazt, ami az ötvenes években (pontosan: az ötvenes évektől kezdve) így vagy úgy annyi ember életét megnyomorította, átalakította, ami beleivódott a szokásokba, gondolkodásba, gesztusokba, ösztönökbe. Hogy senki soha nem lehet egyedül, hogy a legszemélyesebb szféránk is folyamatos felügyelet és megítélés alatt áll, hogy hatalmi szóval eldönthetik mások, hogyan viselkedjünk, mit olvassunk, hogyan gondolkodjunk, mi elfogadható és mi nem. Tamás, akit anyja 1956-ban kimenekít az országból, máig úgy érzi: az ország Piroskával egyenlő, aki miatt nem tud szabadon lélegezni, aki bénítólag hat rá, akit messze el kell kerülnie – bármilyen otthonos és ismerős is.

Piroska alakja valóban arra teremt, hogy egy egész berendezkedés, életérzés, világ-szemlélet szimbóluma legyen. Hatásos, sűrű, gyűlöletes szimbólum. De éppen ezért két-

séges, hogy vajon így be kell-e csomagolni (vagy így kell-e becsomagolni): az elbeszélő átadja a szót egy női szereplőnek, aki azután átengedi a szót Tamásnak... aki meg beszámol Piroska (és az ő Piroskával való) történetéről. Ráadásul gondosan ki vannak dolgozva ezek a beágyazások, az új elbeszélő odafordul ahhoz, akitől átveszi a szót... (Olykor mármár Karinthy idéző konvencionális fordulatokkal: „– Tudod, ugye, hogy apám orvos volt, nem is akármilyen” – 9.) Kell ez? Minek? Hozzáad ez bármit is Piroska történetéhez? Hitelesít bármit is? És miért van szükség bármiféle lekerekítésre a novella végén? Az, hogy mi lett Piroskával, részint érdektelen, részint kiszámítható. Ez is fölösleges dísz – mintha csak egy ketyegő bombát rózsaszín selyempapírba csomagolnánk... És főleg: nem érthető a mögötte álló elgondolás: távolítani, megszelídíteni, domesztikálni Piroska alakját és történetét? Megéri?

Nem kell mindent lekerekíteni. Vagy nem érdemes. Vagy – meg kell gondolni, mi mit ér meg.

A címadó novella (*Boldog vég*) befejezése ugyanezért kétséges. Végig a főszereplő Judit az, akinek a gondolataiba-érzelmeibe belelátunk, akinek a szemével látunk minden történetet; nagyon hangsúlyosan és kizárólagosan ő a szöveg gyújtópontja, csak apró részletekben és véletlenszerűen tudósít a szöveg arról, hogy más szereplők mit gondolnak, mit látnak, mi motiválja őket. Olyan döntés ez, ami vaskövetkezetességgel érvényesül a novellában az utolsó lapig. De hát mi van, ha a főszereplő, akié a mindenben uralkodó nézőpont, meghal? Attól a ponttól kezdve nyilván nem nézhetünk többé semmit az ő szemével. A *Boldog vég* utolsó lapján Judit fia veszi át anyja szerepét, az ő gondolatait ismerjük meg, az ő tudatán átszűrve értesülünk a történetekről.

Jó ez így? Nem következetes, annyi bizonyos. És kérdés, hogy valóban olyan fontos-e ez a fajta befejezés, hogy ezért érdemes feláldozni a szöveg addigi szigorú rendjét. Hogy valami módon le legyen kerekítve a novella? Minek? Már csak azért is kérdés ez, mert maga a novella nem nevezhető sűrűnek, tömörnek, összefogottnak – sőt olykor túlírtnak, önismétlőnek, agyonbeszéltnek tetszik, Judit fájdalmát, szenvedéseit sokkalta jobban, alaposabban körüljárja, mint szükséges volna. Ha nem volna ez nagyon bántó, még azt is mondhatnánk, hogy a túlságosan is ismert vagy kiismerhető lelki problémákat könnyed olvasmányosságba oltja – gáncstalan mondatokban, tökéletes párbeszédekben, igazán profi módon, de tét és súly nélkül.

Ugyanezt lehetne elmondani *A büntetés* című írásról – ez sem igen több, mint hosszú, remekül megírt, de súlytalan tárcanovella. És itt is a befejezés az, amire a szöveg mintha túl sokat bízna: afféle szokványos csattanó, csakhogy nem elég ahhoz, hogy visszamenőleg átértelmezze az addigiakat, mélységet adjon nekik, jelentőssé tegye mindazt, ami addig történt. Igen, kínos – és könnyen lehet: igazságtalan – ezt állítani, de bajos olyan nézőpontot találni, ahonnan ezek a szövegek többnek mutatkoznak, mint remekül megírt, finoman fordulatossá, ámde felületes és súlytalan novelláknak. Elképzelhető, hogy a fura befejezések (a váratlan nézőpontváltás vagy a csattanó) épp ezt vannak hivatva ellensúlyozni – de nem sok sikerrel.

Káprázatos viszont a *Széplelkek* című írás. Mindaz megvan benne, ami hiányzik az olvasót passzivitásra és ítélkezésre szorító, „kétdimenziós” novellákból – itt szép lassan bevonódunk a nyomozásba, a találgatásba, izgalomban tart a megfejtés folytonos változása, a megoldhatatlanság, a sorok között és mögött való olvasás kényszere. Játsszótársakká válhatunk, magával ragad az olvasás öröme – miközben a történet maga inkább szorongató, keserű, kellemetlen.

Mindez pedig egyfajta élvezetes stílusjátéknak indul – belefeledkezünk (olykor talán kicsit bele is ununk) a 19. század eleje érzékeny (szentimentális) levélregényének zsongásába, a levélíró Anette szép érzeményeibe burkolózik, finoman szenvedget, szívbeli jóbarátra lel a kicsit távolabb lakó Sophie személyében... Leveleiből áradnak az érzelmek, a bonyo-

lult vágyakozások és beletörődő hangulatok, a magány és a társaság-barátság vágya. Jól el tudjuk képzelni, és persze nem az ő szemüvegén át látjuk a világot, még ha ő is az egyetlen megszólaló. Olyan megbízhatatlan elbeszélő, aki kiismerhető, nem célja a címzett félrevezetése sem, csak hát kissé korlátolt is, meg a kor rászabta viselkedésminták rabja. Előírászerűen gondolkodik, kordában tartja az érzéseit, szinte látjuk, ahogyan leemeli a polcra a közhelyszótárát, és kiválasztja az érzelmeinek épp megfelelő kifejezést.

A konfliktus, ami azután szép lassan kibontakozik Anette leveleiből, egyszerre tűnik súlytalan, mulandó kis gondnak és a vidéki sivárságban örületesen súlyos, megrázó feszültségnek: Sophie és férje nem értik meg egymást, házasságuk folytonos harc és félreértés, keserűség és gyász. Anette ebben próbálja kiismerni magát, esetleg segíteni egyik vagy másik félnek, rájönni a bajok valóságos okára. Hogy sikerrel jár-e – ezt voltaképpen nem tudhatjuk... Magunk is csak találgatásokra vagyunk utalva.

A novella az érzések, motívumok, kívánságok és idegenkedések kiismerésének (majdhogynem) lehetetlen voltáról is szól – de emellett megmutatja azt is, micsoda terheket tud magára venni az a rémesen konvencionizálódott nyelv és kifejezőképesség, az a mesterkéntnek tetsző gondolkodásmód és csipkezuhatagba bugyolált érzésvilág, amit mesteri módon imitál. Azon kapja magát az olvasó, hogy nagyon is oda kell figyelnie minden egyes (látszólag szokványos) szóra, a sorok között kell olvasnia, mert jól elrejtve ugyan, de ott vannak a válaszok. A „széplelkek” éppoly bonyolultak, megfejtésre méltók és titokzatosak, mint bármelyik kortársunk, és a művi, csinált, mesterként nyelvben épp annyi rejtély fér el, mint bármelyikben.

Összefoglalásul a sokféle kisebb-nagyobb elégedetlenséget kellene egy nyalábba fogni, hogy tanulságul szolgálhasson Rakovszky értelmezéséhez. Ez szinte lehetetlen feladat. Ezek a novellák sokfélék, sokféle hiánnyal, torzulással, problémával, furcsasággal – és rengeteg szép, elegáns megoldással, szellemmel és vonzerővel. Lehet, hogy a lekerekítés és becsomagolás kényszere az, ami egy részükben közös zavaró tényezőnek nevezhető; hogy nem mindig „ül” az irónia, a karikatúra, a groteszk; talán kicsit sok az olvasónak tett gesztus – hogy tetszetős, óvatosan fordultatos, hétköznapi meséket akarna elmondani. Nyilvánvaló, hogy érett, a szakma minden csínjának-bínjának birtokában levő és mindent alaposan átgondoló szerző munkáját olvassuk. Ha nem is feltétlenül vagyunk maradéktalanul boldogok tőle.